

MER OVER PROEFBORINGEN IN WADDENZEE

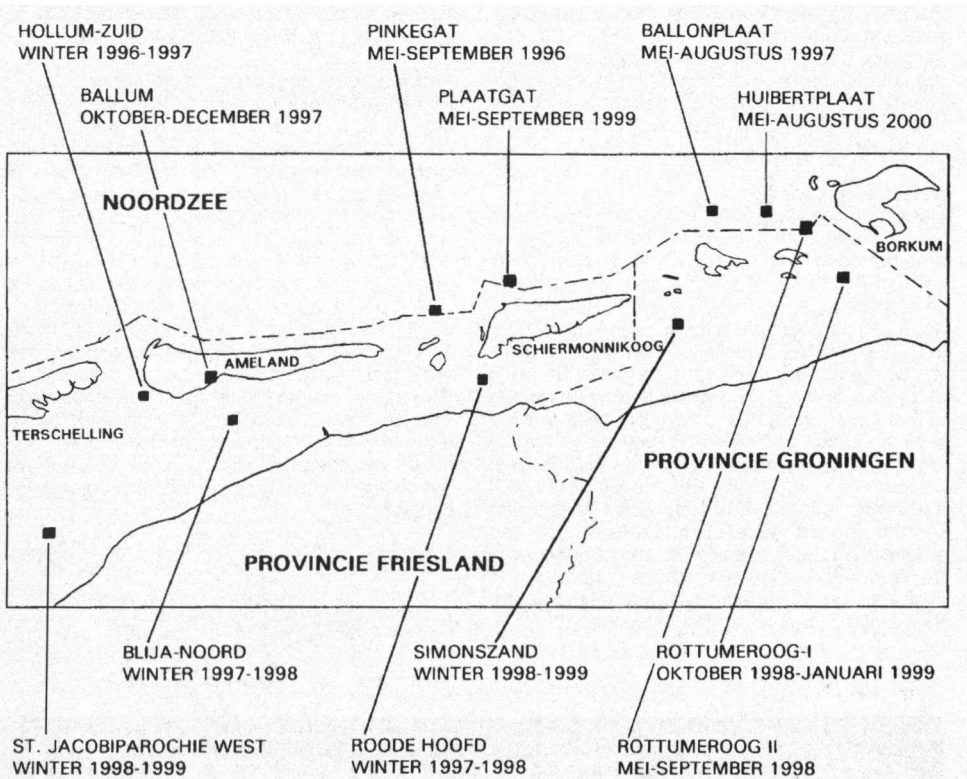
Wadvogels en gasboringen

Klaas van Dijk & Meinte Engelmoer

Gasboringen in de Waddenzee vormen al jarenlang een onderwerp van felle discussies. Hierbij zeggen natuur- en milieu-organisaties dat gaswinning in de Waddenzee uit den boze is. Dit standpunt is gebaseerd op de te verwachten negatieve effecten die gaswinning zal hebben op de Waddenzee. Wie bovendien de getallen van de Nederlandse gasvoorraad bestudeert en de jaarverslagen van de Gasunie goed leest, komt tot de conclusie dat voor winning van gas in de Waddenzee en de daarvoor uit te voeren boringen momenteel absoluut geen noodzaak bestaat. De NAM (Nederlandse Aardolie Maatschappij) gaat echter stug door met de voorbereidingen en beweert dat er een verwaarloosbaar risico aan de boringen is verbonden. In december 1995 verscheen de Milieu Effect Rapportage (MER) over proefboringen in de Waddenzee. De MER werd uitgevoerd door het Ingenieursbureau Haskoning (Broksma et al 1995).

Zo'n MER is een wettelijk verplichte studie waardoor vooraf voldoende inzicht moet worden gegeven in de effecten van een bepaalde ingreep (hier de proefboringen) op natuur, milieu en landschap. Tot nu toe is de discussie over het al dan niet toestaan van proefboringen in de Waddenzee vooral een technische geweest: het ging om vragen als 'daalt de bodem' en 'welke mate van verstoring is toelaatbaar'. Daarbij speelde vooral een rol of de nadelen van gaswinning opwegen tegen enorme schadeclaims van oliemaatschappijen bij de Nederlandse staat. Het is vrijwel niet aan de orde gekomen, er is vrijwel geen inzicht

vanuit welke grondhoudingen tegenover natuur beslissingen worden genomen. Dit is een oude, maar belangrijke discussie, omdat het veel van de tegenstellingen tussen voor- en tegenstanders van proefboringen verklaart en bespreekbaar maakt. Een zinvolle discussie zou dan ook nadrukkelijker de grondhouding van mensen ten opzichte van de natuur (ook wel natuurvisies genoemd) moeten omvatten, zie onder anderen Van Amstel et al (1988), Van Zoest (1991) en Zweers (1995). Hier willen wij er verder niet op ingaan. Wij beperken ons tot de MER en wadvogels: verschaft de MER ons het beloofde inzicht

Figuur 1. Lokatie van de twaalf proefboringen naar aardgas in het Waddengebied.

Tekening: Waddenvereniging.

in de gevolgen van proefboringen voor wadvogels? In figuur 1 staan de lokaties van deze proefboringen: zes in de Waddenzee en zes in de onmiddellijke omgeving.

Dik rapport en veel kleurenfoto's

De MER is erg dik (een hoofdrapport van ruim 600 bladzijden en een kaartenbijlage van 71 bladzijden, te zamen 4,3 kg) en bevat veel fraaie kleurenfoto's. Samen met de talloze figuren en kaarten (voor het overgrote deel in kleur) maakt het rapport een verzorgde indruk. Het is duidelijk dat veel aandacht is besteed aan het uiterlijk van de rapportage. Het vergt echter flink wat doorzettingsvermogen om de inhoud van het rapport te doorgronden. Dan wordt duidelijk dat deze MER op essentiële punten volstrekt onvoldoende inzicht geeft. Op vele plaatsen staan fouten, verdoezelde zekerheden, schijnzekerheden, gebreken en niet onderkende kennisleemten. Bovendien is deze MER in strijd met de toezeggingen hierover in het parlement: er was één integrale MER toegezegd over alle twaalf proefboringen. De Waddenvereniging heeft dan ook een scherp protest aangetekend tegen deze MER (Waddenvereniging 1996). Dit bezwaarschrift is mede ondertekend door tien andere organisaties: Vogelbescherming Nederland, Stichting Natuur en Milieu, Wereld Natuur Fonds Nederland, Greenpeace Nederland, Friese Milieu Federatie, Milieufederatie Groningen, Milieufederatie Noord-Holland, Fryske Feriening foar Fjildbiology, Stichting Duinbehoud en Ecomare. In het omvangrijke bezwaarschrift (24 bladzijden) worden ook bedenkingen ingebracht tegen het uitgevoerde vogelonderzoek en de conclusies die daaruit zijn getrokken. Hieronder enkele van de punten van kritiek.

Selectie van soorten

Het eerste bezwaar richt zich op de keuze van de twaalf vogelsoorten waarvan het effect op de proefboringen is onderzocht. Het is begrijpelijk dat niet bij alle in de Waddenzee voorkomende soorten is nagegaan welke effecten de proefboringen op aantalontwikkeling en voorkomen hebben. Wel hadden duidelijke selectiecriteria moeten worden beargumenteerd. Ook had de MER duidelijk moeten maken welke potentiële criteria in beschouwing zijn genomen. Wij hebben twee criteria kunnen ontwaren: (1) kwaliteit van getallen en (2) representativiteit voor de Waddenzee. Daarentegen blijkt bij de selectie (bladzijde 195) nauwelijks aandacht te zijn geschonken aan soorten van de Rode of de Blauwe Lijst, aan soorten van Europese zorg of aan soorten waar de Waddenzee zijn internationaal belang aan ontleent. Toepassing van bovengenoemde criteria resulteert in een lijst van 51 soorten (tabel 1).

Al deze soorten zijn ofwel bedreigd, ofwel de Waddenzee is van internationaal belang voor deze soorten.

Als één van de selectiecriteria de mate van voorkomen op de boorlokaties was geweest, dan had het meer voor de hand gelegen om ook soorten als Kanoetstrandloper, Kokmeeuw en Stormmeeuw in de selectie op te nemen en een soort als de Grote Stern (die bijna alleen in het westelijke deel van de Waddenzee voorkomt) weg te laten. Nu zijn soorten die er wel veel voorkomen en waarvoor de Nederlandse overheid internationale verantwoordelijkheid draagt, niet in de berekeningen meegenomen. Dit leidt tot vreemde conclusies: het effect van verstoringen op vogels blijkt mee te vallen, wat dus ook wel logisch is, omdat een aantal van die soorten er nu al nauwelijks voorkomt. Overigens hoeven de effecten niet per se negatief te zijn: Aalscholvers en Slechtvalken kunnen bijvoorbeeld boorplatforms goed als rustplaats gebruiken.

Wij willen hier niet betogen dat het effect van proefboringen op alle 51 soorten uit tabel 1 had moeten worden onderzocht, maar wel dat duidelijk aangegeven had moeten worden waarom een aantal uit deze lijst wel zijn uitverkoeren en andere soorten niet. De Nederlandse overheid is ten slotte voor al deze soorten verplichtingen aangegaan in het kader van landelijk of Europees natuurbeleid.

Kortom, de soortkeuze is arbitrair en wordt totaal niet onderbouwd. Wel werkt deze gebrekkige selectie door in alle resultaten van de MER.

Rammelende gegevens en getallen

Een tweede bezwaar richt zich op de gebruikte gegevens. In vrijwel alle tabellen met aantallen en verblijfsperioden zijn de vermelde getallen systematisch te laag en de verblijfsperioden te kort. Zo zijn er bijvoorbeeld vele aanvullingen noodzakelijk op tabel 8.2 (bladzijde 195), tabel 8.12 (bladzijde 207), tabel 8.14 (bladzijden 209-210), tabel 8.18b (bladzijde 216) en figuur 9.2 (bladzijde 260). Het voert hier te ver om ze allemaal op te noemen. Wel verwijzen Brolsma c.s. in dit deel regelmatig naar een spookpublicatie en in gevallen dat er zelfs geen ongepubliceerd materiaal aanwezig was naar het volkomen ondoorzichtige expert judgement. De spookpublicatie (Platteeuw 1986) is niet in de literatuurlijst terug te vinden. Geen wonder, want deze bron is nooit verschenen. Het verwijzen naar niet bestaande bronnen is uiteraard volkomen onacceptabel.

soorten	zeldzaamheid			norm	aantallen TOT	DEEL	MER
	EZ	RL	BL				
Roodkeelduiker	X	-	-	-	-	-	-
Fuut	-	-	-	1%	-	-	-
Aalscholver	-	-	-	2%	N	-	-
Lepelaar	X	X	X	11%	B	-	X
Kleine Zwaan	X	-	X	3%	-	-	-
Rietgans	-	-	-	10%	-	-	-
Kolgans	-	-	X	1%	-	-	-
Grauwe Gans	-	-	X	7%	-	N	-
Brandgans	X	-	X	48%	N	N	-
Rotgans	X	-	X	37%	N	N	X
Bergeend	-	-	-	30%	N	N	X
Smient	-	-	X	16%	N	N	-
Krakeend	X	-	-	1%	-	-	-
Wintertaling	-	-	-	6%	N	-	-
Wilde Eend	-	-	-	2%	N	-	-
Pijlstaart	X	-	-	17%	N	-	-
Slobeend	-	-	-	8%	-	-	-
Toppereend	X	-	X	32%	N	-	-
Eidereend	-	X	-	8%	N	-	X
Grote Zeeëend	X	-	-	-	-	-	-
Brielduiker	-	-	-	2%	-	-	-
Nonnetje	X	-	X	-	-	-	-
Middelste Zaagbek	-	-	-	12%	-	-	-
Grote Zaagbek	-	-	-	2%	N	-	-
Scholekster	-	-	X	35%	N	N	X
Kluut	X	X	X	25%	BN	BN	X
Bontbekplevier	-	X	-	3%	-	-	-
Strandplevier	X	X	-	-	-	-	-
Goudplevier	-	-	-	2%	N	N	-
Zilverplevier	-	-	-	21%	N	N	X
Kanoetstrandloper	X	-	-	26%	N	N	-
Drieteenstrandloper	-	-	-	4%	N	N	-
Bonte Strandloper	X	-	-	16%	N	N	X
Rosse Grutto	X	-	X	48%	N	N	X
Wulp	X	-	-	30%	N	N	X
Zwarte Ruiters	-	-	-	3%	N	-	-
Tureluur	X	X	-	21%	N	N	-
Groenpootruiter	-	-	-	4%	-	-	-
Steenloper	-	-	-	10%	N	-	-
Zwartkopmeeuw	-	-	-	-	B	-	-
Dwergmeeuw	X	-	-	-	-	-	-
Kokmeeuw	-	-	-	5%	-	-	-
Stormmeeuw	X	-	-	3%	-	-	-
Kleine Mantelmeeuw	-	-	-	-	B	B	-
Zilvermeeuw	-	-	-	6%	B	B	X
Grote Mantelmeeuw	-	-	-	1%	-	-	-
Grote Stern	X	X	-	1%	B	-	X
Visdief	-	X	-	4%	B	-	-
Noordse Stern	-	X	-	-	B	B	-
Dwergstern	X	X	-	1%	B	B	-
Zwarte Stern	X	X	X	60%	-	-	-

Tabel 1. Lijst van 51 watervogelsoorten in de Waddenzee. Al deze 51 soorten zijn ofwel bedreigd, ofwel de Waddenzee is voor deze soorten van internationaal belang.

De lijst is gebaseerd op twee criteria: zeldzaamheid en aantallen. Voor zeldzaamheid zijn soorten geselecteerd van Europese zorg [EZ] (Tucker & Heath 1994) en van soorten van de nationale Rode Lijst [RL] en Blauwe Lijst [BL] (Osieck & Hustings 1994).

Met x is aangegeven dat de desbetreffende soort op de lijst voorkomt.

Voor aantallen zijn soorten genoemd waarvoor de Waddenzee zich kwalificeert als 'Belangrijk Vogelgebied' (Van den Tempel & Osieck 1994). Onderscheid is gemaakt in de Waddenzee als één geheel [TOT] en in de afzonderlijke deelgebieden Ameland, Engelsmanplaat, Schiermonnikoog, Rottumerplaat, Rottumeroog, Friese Waddenkust en Groninger Waddenkust [DEEL]. Hierbij is aangegeven of de soort zich kwalificeert als broedvogel [B] of als niet-broedvogel [N]. Tevens worden alle soorten vermeld waarbij recente aantallen de 1%-norm (Meininger et al 1995) overschrijden. Als bron voor de telgegevens zijn Meltofte et al (1994) en Rösner et al (1994) gebruikt, aangevuld met Voslamber (1989) voor Rietgans, SOVON (1987) voor Fuut, Toppereend, Eidereend, Brielduiker, Middelste Zaagbek en Grote Zaagbek en Karman et al (1995) voor Zwarte Stern. In de laatste kolom zijn de twaalf soorten genoemd waarbij in de MER het effect op proefboringen is onderzocht.

Tabel 2 geeft een indruk van verschillen in aantallen: meestal zit de MER er wel 100.000 vogels naast. Het zou kunnen komen door een verschil in benadering: normaal wordt in beleidstudies gerekend met getelde maxima, mogelijk zijn in

de MER rekenkundige gemiddelden gebruikt. Het kan ook zijn dat Brolsma c.s. een andere definitie van regelmatig aanwezig zijn, hebben gehanteerd.

seizoen		eenden & ganzen	steltlopers	meeuwen & sterns
winter	A	170.000	430.000	70.000
	B	290.000	580.000	150.000
lente	A	130.000	400.000	90.000
	B	195.000	510.000	135.000
zomer	A	60.000	100.000	100.000
	B	70.000	675.000	235.000
herfst	A	180.000	700.000	170.000
	B	280.000	820.000	265.000

Tabel 2. Aantallen vogels in de Waddenzee. A volgens de MER (tabel 8.12, bladzijde 207); B volgens maxima gepubliceerd door Meltofte et al (1994).

Er zijn echter biologische redenen om wel met maxima te werken. Zo zijn in de jaren 1980-1991 36 internationale Waddenzeetellingen uitgevoerd, ofwel 36 van de bijna 4400 mogelijke puntschattingen (12 x 365 dagen). Het betekent dat een hoogst gevonden waarde niet meteen kan worden bestempeld als uitzonderlijk, omdat je met normaal verdeelde grootheden werkt: een gevonden waarde heeft de grootste kans om ergens in de buurt van het gemiddelde van die normale verdeling te liggen en niet op de uiterste linker- of rechterflank.

Ten slotte wordt onvoldoende geargumenteed gekozen voor andere criteria voor het internationaal belang van de Waddenzee voor watervogels. Criteria voor het internationale belang van wetlands voor watervogelpopulaties zijn uitgewerkt onder de Ramsar Conventie. Naast twee criteria in algemene bewoordingen is een wetland van internationale betekenis als regelmatig minimaal 1% van de totale geografische populatie van een watervogelsoort er gebruik van maakt (Van den Tempel & Osieck 1994, Meininger et al 1995). In de MER wordt zonder reden gekozen voor 10%. Zelfs dan is de informatie onvolledig. Er worden negen soorten genoemd (tabel 8.18a, bladzijde 215), terwijl er tien ontbreken (zie ook tabel 1): Lepelaar, Rietgans, Brandgans, Smient, Pijlstaart, Toppereend, Middelste Zaagbek, Tureluur, Steenloper en Zwarte Stern.

Betrouwbaarheid en verstoring

Het derde bezwaar richt zich op de betrouwbaarheid van veel uitspraken. Zo worden bij gemiddelden vrijwel nooit spreiding en steekproefgroottes vermeld. Ook zijn bijna nergens uitspraken over de betrouwbaarheidsmarges te vinden. Toch maakt dit wel degelijk wat uit: een betrouwbaarheidsmarge van 2% (dan is het getal heel betrouwbaar) is heel wat anders dan één van 200% (niet ongewoon bij vogelonderzoek). Dit alles betekent dat de MER flinke lacunes vertoont in het geven van inzicht in de mate van betrouwbaarheid van de getallen. Een voorbeeld is de ecologische risico-analyse waar van de twaalf onderzochte soorten getallen worden gepresenteerd over de mate van verstoring (bladzijden 465-471).

Wij behandelen hier één voorbeeld, de Rotgans in de lente op de lokatie Roode Hoofd A. In de lente zitten hier 5550 Rotgansen, op zich een opzienbarend aantal voor een lokatie midden in de

Waddenzee ten zuidwesten van Schiermonnikoog. Het is onduidelijk waar dit getal vandaan komt: is het een gemiddelde, is het een aantal geteld op één dag of is het een maximum voor de lente? En als het een gemiddelde is, waarom zijn dan geen spreiding en steekproefgroottes vermeld? Vervolgens wordt gesteld dat in de lente 29 Rotgansen door een ponton en 16 Rotgansen door een hefeiland worden verstoord. Onduidelijk is hoe men aan deze getallen komt: gemeten door met een nep-ponton door het gebied te varen of op een andere manier? Bovendien ontbreekt ook hier informatie over steekproefgroottes en spreiding waardoor op geen enkele manier inzicht wordt gegeven in de betrouwbaarheid van deze getallen.

Vermoedelijk heeft het eerste getal (5550 Rotgansen) betrekking op een groot oppervlak en het tweede getal (29 Rotgansen) betrekking op een klein oppervlak. Door die getallen niet te delen door de oppervlakte krijg je een prachtige verdwijntruc. Je deelt weinig vogels (op een klein oppervlak) door veel vogels (op een groot oppervlak) en je vindt dan - wonder boven wonder - dat er weinig verstoring is: in de lente zal een ponton 0,52% van de Rotgansen bij Roode Hoofd A verstoren (bladzijde 466). Dit is een prachtige rekenkundige truc, waarmee je de mate van verstoring naar wens sterk kunt reduceren. Wij hopen niet dat de toepassing van deze truc representatief is voor de rekenkunde van Haskoning en de NAM. Verder zijn er ernstige bedenkingen tegen het gebruik van aantallen vogels in deze situatie. Het gaat hier namelijk primair om foerageergebieden voor steltlopers (denk bijvoorbeeld aan Scholekster, Bonte Strandloper, Rosse Grutto en Wulp), waarin wisselende aantallen afhankelijk van de getijdencyclus over de lokatie schuiven. Er zou dan ook een vergelijking moeten zijn in aantallen doorgebrachte foerageeruren zonder storing door de NAM met een situatie inclusief verstoring. Er zal dan een afname van foerageeruren zijn, maar naarmate de afstand van de verstoringsbron groter wordt, zal deze afname geringer zijn. Een dergelijke aanpak had ook moeten gelden voor de aanvoerroutes: hoe is de situatie nu en hoe wordt de situatie met NAM-activiteiten?

Onderwaardering van de winter

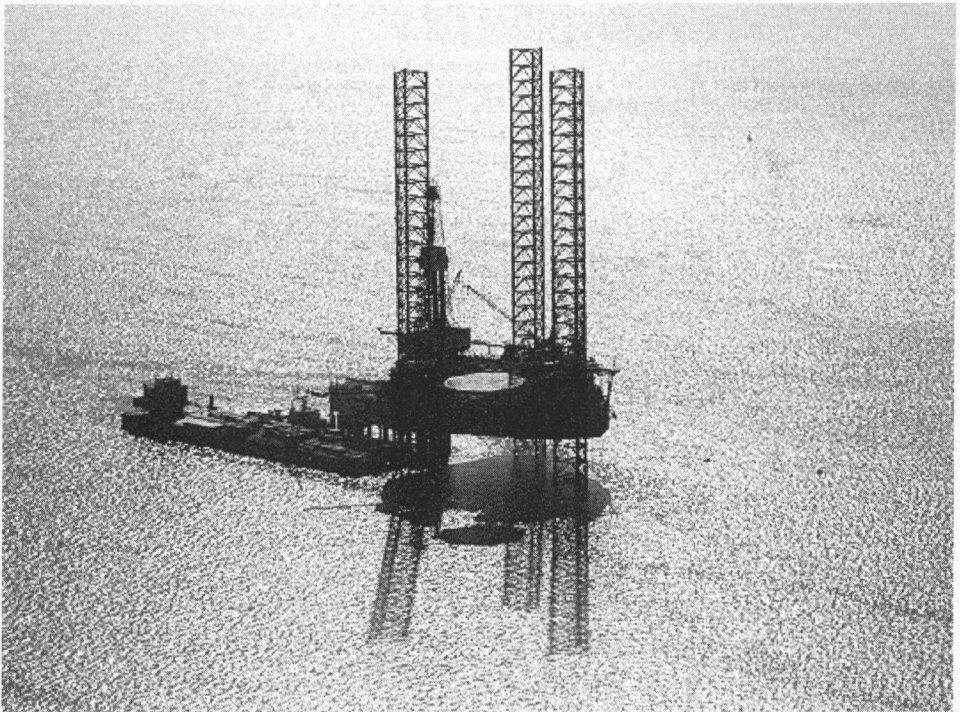
Het vierde bezwaar richt zich op de keuze van het Ecologisch Minst Kwetsbaar Alternatief

De Waddenvereniging te Harlingen (0517) 41 55 41 roept het parlement op middels een Open Brief om nog eens diep na te denken over de omstreden gasboringen in de Waddenzee. Er is een voorbedrukte brief door de vereniging uitgegeven. Daar is ruimte opengelaten voor uw persoonlijke opmerkingen en u kunt de brief ondertekenen. U kunt een of meer voorgedrukte brieven aanvragen bij de Waddenvereniging, postbus 90, 8860 AB Harlingen. Bent u dat van plan, doe het dan nu. U kunt uw aanvraag ook telefonisch doorgeven (0517) 41 55 41, fax (0517) 41 79 77.

(EMK, bladzijde 257 en daaropvolgend). Dit overzicht van verstoringgevoelige perioden is onevenwichtig en incompleet. Bovendien is ten onrechte niet de conclusie getrokken dat er geen 'minst gevoelige periode' bestaat, zeker niet in jaren met strenge winters.

Terecht wordt in de tekst van de MER gesteld dat vogels in strenge winters storinggevoelig zijn. Deze informatie wordt bij de afweging echter niet meegenomen, terwijl bij de afweging wel rekening wordt gehouden met broedvogels. Maar broedvogels zitten nu juist niet in of in de omgeving van de lokaties.

Wintersterfte is echter bij veel soorten wadvogels een belangrijke aantalregulerende factor. De winter van 1995/1996 heeft dit weer eens bewezen. Weliswaar gaat het 's winters om een relatief klein deel van de populatie, maar het zijn

Gasboringen tussen Vlieland en Harlingen in 1988.

Foto: Martijn de Jonge.

vaak juist de kwalitatief beste vogels die zo noordelijk mogelijk proberen te overwinteren. Deze vogels willen als eerste op de broedplaats zijn om de beste plekken te bezetten. Zodoende hebben ze de grootste kans op een goed broedsucces. Bovendien zijn 's winters de daglichtperiodes en de energiebehoefte het hoogst, waardoor er weinig tot geen mogelijkheid is voor compenserend voedselzoeken. Dit alles betekent dat de effecten van verstoring in de winterperiode minstens zo evident zijn als tijdens het opvetten voor de wegtrek en gedurende de vleugelrui. In de MER is hiermee geen rekening gehouden.

Conclusie

Een belangrijk doel van de Milieu Effect Rapportage is dat voldoende inzicht moet worden verkregen in de effecten van proefboringen op vogels. Bovenstaande punten illustreren dat dit doel volstrekt niet wordt waargemaakt, omdat:

- (1) selectiecriteria niet helder zijn verwoord of onjuist zijn toegepast;
- (2) basale informatie regelmatig onjuist is weergegeven;
- (3) veel aantalschattingen te laag zijn uitgevallen;
- (4) de mate van potentiële verstoring door het toepassen van een rekentruc is weggewerkt;
- (5) er bij de rekenmethodes geen rekening is gehouden met de mate van verstoring van foeragerende vogels.

■ Klaas van Dijk, Vogelbescherming Nederland, regioconsulent Noord, postbus 1020, 9701 BA Groningen, (050) 313 08 00 en Meinte Engelmoer, Wadvogelwerkgroep FFF, Bentismaheerd 39, 9736 EC Groningen, (050) 542 11 58.

LITTERATUUR:

- Amstel, A.R. van, G.F.W. Hergreen, C.S. Meyer, E.F. Schoorl & H.E. van der Veen (1988):** Vijf visies op natuurbehoud en natuurontwikkeling: knelpunten en perspectieven van deze visies in het licht van de huidige maatschappelijke ontwikkelingen. Rapport RMNO 30. Raad voor Milieu- en Natuuronderzoek, Zeist.
- Brolsma, M.J., J.M. Marquenie, J.J. Verburgh, J.H.A. Fernhout, L.R. Idema, M.C.T. Scholten, H.P.M. Schobben, W.D. Eysink, G.J.M. Wintermans, N.M.J.A. Dankers, H.J. Lindeboom & H. Dijkstra (1995):** Milieu-effectrapport Proefboringen naar aardgas in de Waddenzee. Haskoning, Nijmegen.
- Karman, C.C., B. Winters & H.P.M. Schobben (1995):** Slaaptrek van Zwarte Sterns langs de kust van Wieringen. Het Vogeljaar 43: 257-264.
- Meininger, P.L., H. Schekkerman & M.W.J. van Roomen (1995):** Populatieschattingen en 1%-normen van in Nederland voorkomende watervogelsoorten: voorstellen voor standaardisatie. Limosa 68: 41-48.
- Meltofte, H., J. Blew, J. Frikke, H.U. Rösner & C.J. Smit (1994):** Numbers and distribution of waterbirds in the Waddensea. Wader Study Group Bulletin 74: 1-192.
- Osieck, E.R. & F. Hustings (1994):** Rode lijst van bedreigde en kwetsbare vogelsoorten in Nederland. Technisch Rapport 12. Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- Rösner, H.U., M. van Roomen, P. Südbeck & L.M. Rasmussen (1994):** Migratory Waterbirds in the Wadden Sea 1992/93. Rapport Wadden Sea Ecosystem 2. Common Wadden Sea Secretariat, Wilhelmshaven.
- Tempel, R. van den & E.R. Osieck (1994):** Belangrijke Vogelgebieden in Nederland. Technisch Rapport 13. Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- Tucker, G.M. & M.F. Heath (1994):** Birds in Europe: their conservation status. BirdLife Conservation Series 3, Cambridge.
- Sovon (1987):** Atlas van de Nederlandse vogels. Sovon, Beek-Ubbergen.
- Voslamber, B. (1989):** Foerageergebieden van de Dollard ganzen. Rapport. Provincie Groningen, Groningen.
- Waddenvereniging (1996):** Reactie MER Proefboringen Waddenzee. Rapport. Waddenvereniging, Harlingen.
- Zoest, J. van (red.) (1991):** Wad nu, wat later? Basisrapport. Waddenvereniging, Harlingen.
- Zweers, W. (1995):** Participeren aan de natuur. Uitgeverij Van Arkel, Utrecht.